

УДК 821.161.2-31Корсак:82-84
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-24>

Олена МІЗІНКИНА,
orcid.org/0000-0001-5732-5138
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри загального та слов'янського літературознавства
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) mizinkina-o@ukr.net

Артем ЧИГИРИНСЬКИЙ,
orcid.org/0000-0001-9237-6758
здобувач освітнього рівня магістр філологічного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(Одеса, Україна) artem78988@gmail.com

ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ ЯК ІНТЕРТЕКСТ У РОМАНІ «ПЕРСТЕНЬ ГАННИ БАРВІНОК» І. КОРСАКА

У статті здійснено спробу проаналізувати прислів'я і приказки як значеннєві елементи інтертекстуально-го поля роману «Перстень Ганни Барвінок». Актуальність розвідки полягає в тому, що вивчення зв'язків між фольклором та літературою і в ХХІ столітті перебувають у фокусі уваги багатьох літературознавців, імена яких називаються. Виокремлюються питання, що насамперед вирішуються в сучасних працях. Наголошено на доречності інтертекстуального студіювання зв'язків між художнім твором і фольклором за умови особливої спорідненості світовідчуття митця з усною традицією свого народу.

Аналіз рецензій та досліджень роману показав, що літературознавці переважно звернули увагу на моделювання образу головної героїні та жанрові особливості твору. Натомість «Перстень Ганни Барвінок» має багато інтертекстуальних включень, серед яких виділяються паремії. І. Корсак як майстер історичного письма органічно включає фразеологічні одиниці в оповідь. Відтак мета розвідки полягає у встановленні функцій паремій у художньому світі твору І. Корсака.

Встановлено, що прислів'я і приказки здебільшого зринають у мовленні головної героїні. Тому відстежено впливи на формування художнього мислення Ганни Барвінок, насичене образними висловами. У найрізноманітніших сценах роману ці мінітексти влітаються у внутрішнє мовлення, постають окремими репліками в діалогах, допомагають характеризувати Олександрі Михайлівні інших персонажів чи конкретну суспільно-політичну ситуацію. Також паремії допомагають творити образи П. Куліша, матері та сестри Олександри, А. Вахнянина, Марка Вовчка, Олени Пчілки, Є. Чикаленка, орендатора, безіменних відвідувачів могил подружжя Кулішів. Фольклорні наративи увиразнюють висвітлені у романі проблеми взаємин у подружньому житті Кулішів, стосунків в сім'ї Олександри Михайлівни, визнання мистецького хисту, стосунки у письменницьких колах, захисту української ідентичності. Стаття постала першою сходинкою до пізнання інтертекстуальності в романі «Перстень Ганни Барвінок».

Ключові слова: прислів'я і приказки, паремії, І. Корсак, Олександра Михайлівна, П. Куліш, роман, головна героїня, Ганна Барвінок, інтертекст.

Olena MIZINKINA,
orcid.org/0000-0001-5732-5138
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of General and Slavic Literature
Odesa I.I. Mechnikov National University
(Odessa, Ukraine) mizinkina-o@ukr.net

Artem CHIHIRINSKYI,
orcid.org/0000-0001-9237-6758
Master's Degree Getter at the Philological Department
Odesa I.I. Mechnikov National University,
(Odessa, Ukraine) artem78988@gmail.com

PROVERBS AND SAYINGS AS INTERTEXTUALITY OF THE NOVEL "HANNA BARVINOK'S RING" BY I. KORSAK

In the article an attempt to perform analysis of proverbs and sayings as the significant elements of intertextual field of the novel "Hanna Barvinok's Ring" was made. Actuality of the topic lays in the fact that coherence of the interaction

between literature and folklore in XXI century is staying in focus of many literary critics which were listed. The questions were singled out are to decide in many modern studies. Appropriateness of the intertextual studies of text and folklore was emphasized considering the writing of the author and spoken traditions of the nation.

The analysis of the novel researches and critique showed that most of the literary critics paid more attention to image modeling and individualities of the novel. "Hanna Barvinok's Ring" includes a lot of intertextual units like *paremiae*. The master in writing of historical works I. Korsak comprised many of them in his work so the aim of the literary studio is in the functional analysis of such units in world of his novel.

It was set that proverbs and sayings are usually observed in the speech of the main character. Thus the influence upon the formation of Hanna Barvinok's thoughts was detected with its figurative expressions. This minitexts are inclosed into different situations of the novel with inner speech, in replies to the side characters so they help Oleksandra Mekhailivna with their description or representation of her treatment to social and political situation. The author makes use of many *paremiae* to describe P. Kulish, her mother and sister, A. Vakhnyanui, Marko Vovchok, Olena Pchilka, E. Chikalenko, lessee, nameless visitors of the married couple's graves. Folklore narratives let I. Korsak to emphasize the problems between the spouses, in the relations of the family of Hanna Barvinok, recognition of the writer in the novel, his relations in literate circles, protection of Ukrainian identity. The article became the first step to intertextuality analysis of the novel "Hanna Barvinok's Ring".

Key words: proverbs and sayings, *paremia*, I. Korsak, Oleksandra Mekhailivna, P. Kulish, novel, main character; Hanna Barvinok, intertextuality.

Постановка проблеми. Проблема інтертекстуальності художньої літератури досліджується вже тривалий час. З-поміж різновидів інтертекстів варто виділяти фольклорні тексти, які активно залучаються сучасними письменниками до своїх творів. Історія української літератури свідчить про її безперервний зв'язок з народнопоетичними текстами. Відтак, у розвідках XXI ст. (В. Івашків, М. Лановик і З. Лановик, Н. Малинська, Р. Марків, С. Пилипчук, В. Погребенник, С. Росовецький, Ю. Шутенко, Ж. Янковська та ін.) порушується питання фольклорної традиції, фольклорних образів і мотивів, фольклорних витоків мистецтва слова. Дослідники відзначають у творчості українських письменників художнє освоєння народного наративу, особливості ідейно-естетичної трансформації національного фольклору, процеси різноступеневого перетворення поетичної культури народу. «У процесі дослідженні зв'язків між фольклором і літературою певної нації деякі процедури з методики студій над інтертекстуальністю варто використовувати лише в тому особливому випадку, коли діячі літератури відчувають особливу спорідненість між власною індивідуальною творчістю та усною традицією свого народу» (Росовецький, 2011: 51), – вважає С. Росовецький. Для українського письменства традиційним було свідоме та несвідоме запозичення фольклорного матеріалу, що на нашу думку продемонстровано й у творчості Івана Корсака (1946–2017).

Аналіз досліджень. Митець вже посів чільне місце у розвитку вітчизняного красного письменства. Його велика проза не лише висвітлює призабуті імена та сторінки української історії, але й демонструє нерозривний зв'язок з народним надбанням. В романі «Перстень Ганни Барвінок» (2015) письменник відтворив період подружнього життя Ганни Барвінок і Пантелеймона Куліша на

фоні суспільно-політичних подій XIX століття, чим привернув увагу читачів як до особистостей, про яких йдеться, так і порушив чимало проблем культурологічного характеру. Після аналізу головних героїв роману М. Слабошпицький робить висновок про те, що І. Корсак «виступає реконструктором того, «як усе було», а по-друге, пояснюючи неповерхові причини й мотиви людських стосунків, не спокушається роллю служителя Феміди» (Слабошпицький, 2015). О. Галич, розглянувши сюжетні лінії роману, долучає його до літератури nonfiction (Галич, 2015: 15), в якій присутнє місце займає документ і факт. Жанрові особливості роману привернули увагу й Віри Мелешко і Світлани Кононенко (Мелешко, 2017), Наталії Токар (Токар, 2018).

Та насамперед критики і рецензенти роману відзначають майстерність І. Корсака у моделюванні образу головної героїні. «Продовжуючи шевченківські традиції відтворення жінки в літературі, – пише О. Галич, – І. Корсак зображує Ганну Барвінок як сильну особистість, велику патріотку й водночас жінку-страдницю» (Галич, 2015: 15, 20). В. Поліщук у рецензії, що супроводжує перше видання роману, постійно наголошує: «маємо в романі «жіночу історію» та ще й досі нешироко висвітлену» (Поліщук, 2015: 242); «колізії долі Ганни Барвінок і знаходять художнє чи художньо-документальне втілення в романі» (Поліщук, 2015: 240); роман «про долю, труди і дні одної з жінок-подвижниць «на рідному полі» українського відродження XIX століття» (Поліщук, 2015: 239). Зі своїм попередником погоджується і В. Владимірова, вважаючи, що у творі «тема митця, його жертвовного служіння розбудові національно-духовної свідомості українців є однією з головних» (Владимірова, 2016:19).

Виокремлення невіршених аспектів загальної проблеми. Як бачимо, дослідники роману зосередили свою увагу на традиційних аспектах аналізу романістики. В полі зору опинилися образи головних героїв («духовно-буттєвий простір таких письменників як Пантелеймон Куліш і Ганна Барвінок» (Владимирова, 2016:19)); приналежність роману до художньо-біографічної прози; прийоми відтворення у романі епохи ХІХ ст. Натомість «Перстень Ганни Барвінок» наповнений інтертекстуальними вкрапленнями, серед яких виокремлюємо листи, поезії, уривки з книг культового призначення, уривки статей, народні пісні, малі фольклорні жанри та ін. Такі спостереження спонукають до більш детального студіювання інтертекстуального простору роману І. Корсака.

Мета статті. Питання ролі фольклорного нарративу в художньому світі історичних романів вже порушувалася нами у попередніх дослідженнях (Мізінкіна: 2012; Мізінкіна: 2013; Мізінкіна: 2015; Мізінкіна, Кара: 2020; Мізінкіна, Рибак:2020). Прагнучи розширити свої дослідження, ставимо за мету встановити функції паремій у художньому світі твору І. Корсака. В межах загальної мети виділяємо такі завдання як окреслити шляхи вмонтування прислів'їв і приказок у романі «Перстень Ганни Барвінок»; визначити їх роль у відтворенні художньої біографії та формуванні образу Ганни Барвінок.

Виклад основного матеріалу. І. Корсак змоделивав повнокровний, чуттєвий і «живий» образ головної героїні, який постає завдяки портретним деталям, описам її дій та вчинків, психічних станів. Та чи найбільше характеризує Ганну Барвінок її мовлення і це не випадково. Як відомо, на світогляд та подальшу літературну творчість уродженої Олександри Білозерської (1828–1911) впливало не лише навчання у приватних пансіонах, а перш за все родинне оточення (батько – «вихованець Київської духовної академії, людина високої освіти, повітовий комісар, дворянський маршалок, захоплювався творами Вольтера та Вальтера Скотта, жив інтересами рідного мистецтва й літератури. Мати – Мотрона Білозерська, дочка козацького сотника, походила з роду гетьмана України Павла Полуботка... Брат – Василь Михайлович Білозерський – український громадський і літературний діяч, журналіст, один із засновників Кирило-Мефодіївського братства, співавтор його статуту й автор «Записок»... був редактором журналу «Основа», що відіграв значну роль у становленні та розвитку української літератури. Другий брат, Микола Михайло-

вич – фольклорист й етнограф, автор низки ґрунтовних праць у цій галузі... Сестра Надія стала дружиною фольклориста Матвія Номиса» (Ткаченко, 2012: 147). Не менш потужно розвивали художнє мислення вже Ганни Барвінок суспільні контакти в дорослому віці. Л. Томчук пише, що «естетичні цінності Ганни Барвінок формувалися під впливом кількох чинників, з яких треба виділити: 1) родинну літературну традицію; 2) шлюб з Пантелеймоном Кулішем; 3) знайомство з Тарасом Шевченком і Миколою Костомаровим, вплив їхніх поглядів; 4) листування з відомими українськими письменниками (серед її кореспондентів були Іван Нечуй-Левицький, Борис Грінченко, Олена Пчілка, Михайло Коцюбинський)» (Томчук, 2010: 172). У романі І. Корсака зображення героїні починається від моменту знайомства та закоханості в П. Куліша. Власне, впродовж твору читач стає свідком формування жінки («Беатріче з хутора Мотронівка»), письменниці етнографічно-побутової школи, суспільної діячки ХІХ–поч. ХХ ст.

Не менш важливим було фольклорне начало, закоріненість в народне середовище, що відіграло важливе місце в духовній культурі Ганни Барвінок. Вона «органічно засвоїла багатства її лексики і фразеології, довершеність образної системи, філософську глибину і насиченість, засоби поетичної виразності» (Томчук, 2010: 174), тому вже з перших сторінок роману в мовленні героїні спостерігаються паремії.

Найчастотніше прислів'я доповнюють внутрішнє мовлення Ганни Барвінок у різних життєвих ситуаціях. Твір І. Корсака розпочинається відтворенням події, коли брат Олександри приїздить разом з друзями на канікули до Мотронівки. Не обходиться без спілкування молодої дівчини зі «спудеями», один з яких неодноразово попереджає про те, що Куліш її не кохає. Реакцію на такі повідомлення читаємо у міркуваннях Олександри, що переमेжовані пареміями: «*на те й мій глек на сириватку, щоб і моя була масниця...* від несподіванки вона аж ходу притишила» (Корсак, 2018: 152). Закохана й наївна п'ятнадцятирічна дівчина не довіряє почутому від парубка, тому робить свої висновки: «*оце берега зовсім пустився, не встидався й повіками з сорому кліпнути, – нашим очам не перший базар, гірше було, та перелупали...*» (Корсак, 2018: 152); «*сім мішків гречаної вовни їй набалакав і ще більше мішків неправди*» (Корсак, 2018: 155). Народні формули тут допомагають зрозуміти хід думок героїні, бо перше прислів'я свідчить про те, що її співрозмовник неприємний дівчині. Іронія, закладена

у приповідку, у підтексті означає втручання без дозволу в чийсь справу. Наступні паремії красномовно показують остаточно сформоване негативне ставлення Олександри до хлопця.

Одною з яскравих у романі є сцена розмови головної героїні з матір'ю, яка не хотіла відпустити доньку до Пантелеймона Куліша в Тулу. Фразеологічні одиниці допомагають розкрити протистояння двох жінок. Вихована в найкращих традиціях, «боялася матері Олександра» і «наважилася лиш подумки перечити»: «*Мовчи глуха, менше гріха*» (Корсак, 2018: 171). Натомість мати подавала своє бачення результатів одруження доньки саме з П. Кулішем («*трапилось сліпій курці бобове зерня – і тим подавилася*» (Корсак, 2018: 171)). Наміри молоді жінки викликають чергове обурення матері: «*Аякже, в чужій стороні і жук м'ясо, а стару бабу дівкою звать*» (Корсак, 2018: 172). Абсурдність зіставлення, що виражене у прислів'ї, демонструє неприйняття рішення Олександри. Загостренню конфлікту допомагає й репліка («*до любої небоги нема далекої дороги*» (Корсак, 2018: 172)) доньки. Контраргументи досвідченої жінки постали завдяки характеристикам зятя: «*Заробив Куліш на сіль до оселедця*» (Корсак, 2018: 172); «*надіявся на обід, та без вечері ліг спати*» (Корсак, 2018: 172). Якщо перше прислів'я вказує на неспроможність П. Куліша забезпечити проживання сім'ї, то другу паремію Ніна Клименко відносить до групи фразеологізмів, які «засвідчують марні обіцянки, в здійснення яких ніхто не вірить» (Клименко, 2015: 57).

Розвиток основних подій у творі пов'язаний з двома героями – Ганною Барвінок та Пантелеймоном Кулішем. Про непрості стосунки в подружньому житті Олександра Михайлівна жалілася рідній сестрі. Письменник психологічно вмотивовано випишує поведінку та вербальне і невербальне мовлення обидвох жінок. При цьому підкреслюється моральна підтримка та культурний рівень Надії («сестра обережно взяла її (Олександри. – О. М.) руку в свої обидві. *Терпи душа, спасенна будеш – хотіла сказати, та не пересилила себе*» (Корсак, 2018: 200)). Нагадаємо, що сестра Надія «стала дружиною фольклориста Матвія Номиса та матір'ю письменниці Наталки Полтавки, згодом – бабусею поета й прозаїка Надії Кибальчич-Козловської» (Ткаченко, 2012: 147). Тож не випадково сестра пригадала народну мудрість, в якій зафіксовано «жаль з приводу того, що в біді, горі, журбі людина досить часто залишається на самоті» (Макушинська, 306) та в християнській моралі наближається до образу мученика.

Прислів'я допомагають персонажам охарактеризувати невірною в коханні до дружини Пантелеймона Куліша. Коли Олександра Михайлівна в черговий раз розповідала сестрі про ставлення чоловіка до неї, то Надія узагальнила: «*яке Бог уродив, таке й жатимемо*» (Корсак, 2018: 204). З таким баченням цілком погоджується і головна героїня, промовляючи у відповідь: «Ніхто вже Куліша не переінакшить: *яке в коліску, таке й в могилку*» (Корсак, 2018: 204). Однотипні за побудовою паремії несуть й подібне лексичне наповнення, бо стверджують незмінність в характері людини від народження і до смерті.

Оповідуючи про те, як «прикіпіло» серце П. Куліша до Марії Вілінської, І. Корсак констатує, що «не було втаємниченим нове захоплення чоловіка і для Олександри Михайлівни, та не могла ж вона йому просто отак сказати: «*не літай, вороно, в чужії хорони*»» (Корсак, 2018: 204). Дослідники взаємин у літературному подружжі одностайно стверджують, що роль жертви тут виконувала саме жінка. Незважаючи на те, що й сама мала письменницький хист, Ганна Барвінок самовіданно кохала чоловіка і насамперед опікувалася його благополуччям, створенням умов для його творчості. «Любов і повага до праці чоловіка допомогли їй затамувати власні образи, підпорядкувати особисте життя творчим задумам та ідеалам П. Куліша» (Ткаченко, 2012: 148). Любляча жінка багато прощала і тонко відчувала зміни в настроях чоловіка, бо «чи то перевтома, чи на хуторі тут засидівся і, як великій риби бракує води великої...» (Корсак, 2018: 292). Безумовно «великою рибою» («поважна особа, впливова людина» (Словник, 2003: 597)) для неї був її Пантелеймон Олександрович. А він у свою чергу «зизом зиркнув на неї, блимнув так, якби на молоко, то би відразу скисло» (Корсак, 2018: 293). Діаметрально протилежне ставлення один до одного у сім'ї якраз підсвічується завдяки пареміям.

Образ П. Куліша моделюють й ситуації, в яких народні наративи акцентують увагу читача на ключових рисах його вдачі. Ще будучи вчителем російської мови в Луцькому дворянському губернському училищі, Куліш «посварився з дурисвітом-директором (той обізвав Пантелеймона «кулішем гарячим», на що одержав у відповідь при тамтешніх учнях: «Звісно, свині гарячого не долюбляють»» (Корсак, 2018: 156). Майбутній «корифей нашої літератури» (І. Франко) був гострий на язик ще замолоду.

В романі згадується і про захоплення Пантелеймона Олександровича хуторянською філософією. «Тут, на природі <...> і душа в людини

не скисне, не зіпсується, тут серце добріше буде. <...> Нехай наші люди рідного побиту простого не кидали б і в німецькі звичаї не вдавались <...> Та ж ніяка наука такого правдивого серця не дасть, як у нашого доброго селянина або хutorянина» (Корсак, 2018: 179). Щоправда, пізніше він спростує свої погляди, а в спогадах запише, що «одна справа теорія, а життя трішки інше: *мальованим конем далеко не в'їдеши*» (Корсак, 2018: 179). У згаданому прислів'ї перш за все мова йде про те, що головне – не приваблива зовнішність, а людські якості. Хоча бачимо, що в інтерпретації І. Корсака паремія здобула нове трактування.

Надзвичайна працездатність П. Куліша не тільки упродовж життя, а й на схилі літ підкреслюється у романі автором. «Він працює за трьох волів, інколи щомоці затискуючи зуби, аби дружина не бачила і не вчула болі його, аби тільки до письмового столу дійти не заточуючись, він не для себе дбає. І водночас всі ним невдоволені, мов заборгував усім і тепер хитрує та лукавствує, не бажаючи той борг повернути. Не помагає нітрішки тут самовспокоєння: мовляв, хай бурчать, *кривого дерева в лісі найбільше...*» (Корсак, 2018: 282). Залучена приказка для характеристики ставлення сучасників до П. Куліша, дає право порівнювати їх з «кривим деревом», тобто такими, які й самі мають певні вади, не є ідеальними.

П. Куліш добре дослідив історію свого народу, виробив свої погляди на давноминуле й безпосередньо спостережене ним. «Про те зболене, змучене, вистраждане, що збиралося з роками в душі» він доволі гостро сказав у поезії «Народе без пуття, без честі і поваги» (1882), що згадується в романі. І. Корсак підтримує П. Куліша, пояснюючи позицію героя, «бо ж не могло на писку будь-якого люду, при тім числі рідного свого, не позначитися топтання віками зайди з одного чи іншого боку та *ломання того народу через коліно*» (Корсак, 2018: 284). Бачимо, що обидва письменники вболівали за багатотраждальну історію свого народу, в якій не було сприятливих умов для розвитку.

Варто відзначити, що і в діалогах між Сашенькою та П. Кулішем демонструється світогляд та історіософія чоловіка. «– Горе нам, – розводив руками на те Пантелеймон Олександрович, – горе, що скільки то єсть земель, куди Христос ще не приходив. Так і земля наша, хіба се християне, що один другому вік заїдає?» На що Олександра Михайлівна відповідає: «– *Сама себе раба б'є, що нечисто жито жне...* Сам же кашу заварюєш, чоловіче, когось винуватячи» (Корсак, 2018: 221). Мовлення головної героїні насичене образними

висловами, в яких є вказівка на винуватця неприємної справи (Словник, 2003: 289). Далі в романі знаходимо уточнення про те, що «нерідко суперечки у них виникали в розмовах про Тараса Шевченка: не могла, навіть з терпінням своїм, Олександра Михайлівна змовчати на недружнє слово Пантелеймона Олександровича, що ревниво чомусь до Шевченка почав ставитися» (Корсак, 2018: 222).

У романі постійно підкреслюється реалістичне бачення героїні історичної ситуації в Європі XIX ст. Так, на замисли П. Куліша про побудову дівочої гімназії у Львові, була репліка дружини: «– *Ще не ввіймали, а вже скубете*» (Корсак, 2018: 212). У контрастній паремії закладено протиставлення певних дій, що вказує на неможливість задуму.

Історія ще однієї мрії П. Куліша – видання «Граматики» – характеризується в романі прислів'ям «*Хто хоче – сокоче, а хто кудкудаче*» (Корсак, 2018: 233). Є. Нахлік пише про те, що «на зламі 50–60-х років Куліш доклав чимало зусиль, щоб запровадити в народних школах навчання української мови (з цієї метою видав у власній друкарні <...> «Граматку»)» (Нахлік, 2007: 396). Фразеологічна одиниця пояснює конкретні суспільно-політичні обставини, які склалися навколо першого україномовного букваря. І. Корсак детально оповідає про те, що «хоча столична цензура пропустила видання, та стало воно муляти око київському генерал-губернаторові Васильчикову. Шле цей чиновник сердиті депеші III відділу імператорської канцелярії так і так, мовляв, то тільки на перший погляд безневинне видання для народу тутешнього, насправді воно збурює його, належить заборонити цілком» (Корсак, 2018: 233). Такі «кудкудахання» призвели до того, що «Граматку» видалили з магазинів.

У романі «Перстень Ганни Барвінок» порушується також важлива тема «народження митця». І. Корсак подає діалог між П. Кулішем і його Сашунею, в якому чоловік пропонує спробувати дружині писати, бо ж «ще не вся перла поміж люду визбірана... Марне гадають, що до тої крилиці дорога аж надто витоптана». На таку пропозицію Олександра Михайлівна реагує образними міркуваннями: «– Звісно, водяться мастаки, що набалакають, чого й на воловій шкурі не випишеш... *Кисилем млинці мазані, на паркані сушация*» (Корсак, 2018: 162). Паремії демонструють критичне мислення майбутньої Ганни Барвінок на тогочасне письменство.

Продовжуючи тему митця, І. Корсак відтворює внутрішнє мовлення головної героїні про

сумніви щодо проби пера. Молода жінка вагається і шукає собі виправдання для письменницької діяльності: «якщо під вінець пішла, то гріх їй цуратися обов'язку жінки; коли ж Бог дарував ще й талант, кмітливість і вправність передати побажане, описати та знайти прекрасне й незнане, хай нерідко і болісне, чого інші з природи чи неухважності вздріти не здатні – не зречтися належить і дару того? А якщо *поженешся за зайцями обома*, то у висліді упіймаєш те, про що приказка каже?» (Корсак, 2018: 171). Як відомо, повне вираження цього судження має форму: «За двома зайцями поженешся, жодного не піймаєш» (Прислів'я, 1989: 208). У народній мудрості зосереджується увага на тому, що одночасно робити дві справи неможливо. У романі І. Корсак аргументовано долучає це прислів'я до образу Ганни Барвінок. Подальший перебіг подій показує, що один «заєць» (творчість) героїні «підкорився» і вона залишилася в історії як одна з «яскравих сторінок українського літературного процесу другої половини XIX–початку XX ст.» (Ткаченко, 2012: 149). Разом з тим «хронологічний аналіз прозових творів Ганни Барвінок свідчить, що більшість із них написано в роки романтичного захоплення П. Куліша іншими жінками, а, отже, й відчуження в подружніх стосунках» (Ткаченко, 2012: 149). За всіма обставинами сімейне життя Олександрі Михайлівни не можна назвати щасливим.

В моделюванні образу Ганни Барвінок з-поміж іншого І. Корсак спирається на те, що «вона не могла оскаржити свою пам'ять, в якій чимала множина приказок та примовок таїлася» (Корсак, 2018: 184). На підтвердження дев'ятого оглавок роману завершується переліком паремій, бо «існує багатство неміряне. *Народ скаже, як зав'яже*. Ось мова про дівчину, якій не судилося своєчасно заміж вийти: «*залишили дівку на висадки*». Або: «*худа, одна снасть*». Йому (дитинчаті) «*весело, аж вушка сміються*». «*Прудкий – і вітром не доженеш*». Про кохання: «*на сі муки нема зілля – Господь не насіяв*». Засоромився: «*краска з лиця як присне...*». «*День прехороший, що хто вмер, то каявся*». «*Жаль ваги не має*»» (Корсак, 2018: 185). Згадані словесні мініатюри демонструють їх тематичне різноманіття. Також І. Корсак вказує і на жанрові різновиди паремій, оскільки «при житті народному, тяжкім здебільшого, навіть в гіркуватому вислові десь з-під низу, мов джерело в озері чистому, б'є невмируща і незнищенна іронія та підсмішка: «*де ви, злидні, були, що губи надули?* “ Або: «*спасибі за рибу, а за раки – нема й дяки*»» (Корсак, 2018: 186). Такі жартівливі народні вислови усталеної форми дослідники (Лановик,

2006: 541–546) виділяють в окремі групи, пов'язані з каламбурами, побажаннями, подяками та подібними висловлюваннями, що виражають емоції і мають внутрішню експресію.

Варто зазначити й те, що паремії допомагають творити образи інших персонажів. Зокрема, в романі показана зустріч подружжя Кулішів з Анатолем Вахняниним у Кракові, під час якої відбувається обговорення публікацій про українську історію, мову, народ, партії у «Московських ведомостях» та «Вестнике Юго-Западной России». З інтертекстів, що цитуються в романі, зрозуміло, що тогочасні нові тенденції в українському суспільстві призвели до їх виразно негативної оцінки на сторінках російських видань. Після прочитання вирізок з періодики А. Вахнянин висловлює свою думку: «*Бреши, враже, як пан каже...* А от «удівительнейшие азбуки» – то вже у ваш, Пантелеймоне Олександровичу, *город камінець кидають*» (Корсак, 2018: 207). Тут паремії допомагають однодумцю Пантелеймона Олександровича сказати про заангажованість російських видань та недобррозичливий натяк в його бік (Словник, 2003: 286). Як пояснює Є. Нахлік «у XIX ст. боротьба за кулішівку (і в підросійській Україні, й особливо у Галичині) набрала політичного характеру – вона стала боротьбою за окремий від російського український правопис, який своєю самодостатністю підкреслював і утверджував би самостійність української мови» (Нахлік, 2007: 394).

Образ Марка Вовчка, окрім стосунків з П. Кулішем, доповнюється її безпосереднім мовленням. У романі йдеться про те, що письменниця «при зустрічі з Федором Матушевським, як мова про Єфремова в них зайшла, тільки сумно зітхнула: «Та він, якби міг, *в ложці води мене утопив*»» (Корсак, 2018: 261). За тлумаченням сучасних мовознавців приказка засвідчує «завдати кому-небудь великих прикростей чи згубити когось з будь-якого приводу через дрібниці» (Словник, 2003: 136). Неоднозначне ставлення С. Єфремова до творчості Марії Вілінської висвітлено у його статті «Марко Вовчок» (1907). Євгенія Сохацька пояснює, що «з огляду на своє загострене національне почуття він (Сергій Єфремов – О. М.) називає Марка Вовчка «чужою людиною», а в героях її творів вбачає відсутність національних рис» (Сохацька, 2004).

Зринає в романі і постать Олени Пчілки. Її образ формується завдяки ситуації навколо відкриття пам'ятника Іванові Котляревському. Не бажаючи розгортати суперечку про походження Марка Вовчка після знакової події, Євген Чикаленко відзначає для себе, що «в Олени Пчілки

крутий характер, за доброго чоловічеська <...> *такій жінці навіть чорт на вилах черевика зда- леку подає*» (Корсак, 2018: 275).

Фразеологізм допомагає характеризувати Олександрі Михайлівні орендатора. Жінка була переконана в тому, що «ті підпали, зло несусвітнє, творив їхній орендатор, якого на горе своє нажили, аби якось легше велося фінансово, і з яким навіть судитися мусили. Це фальшива й *нечиста на руку* була людина» (Корсак, 2018: 312). Завдяки образному вислову стає зрозуміло, що обвинувачуваний головною героїнею чоловік був «схильний до злодіяства, шахрайства, хабарництва» (Словник, 2003: 434).

Фразеологізм також допомагає розкрити тему забуття славетних імен в історії української літератури. У сороковому оглавку роману читаємо екскурс у майбутнє, в якому Олександра бачить свою та Пантелеймона Олександровича могили. Події відбуваються під час Другої світової війни, бо «старший з німців» розповідає полоненим про значення П. Куліша і Ганни Барвінок у європейському контексті. Далі спостерігається ще один екскурс без вказівки на час, проте зазначається, що «знов занехаяними стали могили, бур'яном до пояса врослими, а до її хреста хтось козу прив'язав» (Корсак, 2018: 311). Головна героїня роману констатує, що «якось по чергових відвідинах пам'ятника привезли – та встановити його не встигли, бо над'їхали ще поважніші гості. *З обличчями, за сироватку кислішими*, вони <...> наказали забрати пам'ятник: «То вороги наші класові!»» (Корсак, 2018: 311). І. Корсак використовує художній прийом перенесення подій у ХХ ст. з метою показу ставлення офіційної критики до творчості та діяльності подружжя Кулішів. В описі ситуації використовується побудована за принципом порівняння паремія, що витворює образи «поважних гостей».

Висновки. Отже, паремійні включення вводяться в структуру твору І. Корсака доволі часто. Такі мікротексти постають «значенневими елементами» (М.Гловінський) роману, оскільки активно допомагають творити його художній світ. Найбільше прислів'я і приказки виявляють

образ головної героїні. Проаналізовані сцени роману дозволяють робити висновок про те, що образні вислови вплітаються у внутрішнє мовлення, постають окремими репліками в діалогах, допомагають характеризувати Олександрі Михайлівні інших персонажів чи конкретну суспільно-політичну ситуацію. Особливо І. Корсак наголошує на витоках письменницького хисту Ганни Барвінок, де ключову роль відіграло народно-поетичне мислення жінки. Не менш важливе значення відіграють фольклорні тексти у формуванні образів Пантелеймона Куліша, матері та сестри Олександри Михайлівни, Анатолія Вахнянина, Марка Вовчка, Олени Пчілки, Євгена Чикаленка, орендатора Кулішів, безіменних відвідувачів могил подружжя Кулішів. Нерідко паремії стають елементами авторської мови в романі та допомагають сфокусувати увагу читача.

Варто наголосити й на тому, що прислів'я і приказки у романі І. Корсака допомагають висвітлити чимало проблем у творі. З-поміж таких виокремлюємо взаємини в подружньому житті Кулішів, стосунки в сім'ї Олександри Михайлівни, визнання мистецького обдарування, стосунки у письменницьких колах, обстоювання ідентичності українського народу. Не менш важливими постають теми «народження» і творчої лабораторії письменника, українського національно-культурного відродження, присутності та участі письменника у вирі суспільно-політичних подій ХІХ–поч. ХХ ст., які можна виокремити і завдяки фольклорним наративам.

На основі аналізу внутрішньотекстової взаємодії можна констатувати експліцитні зв'язки (Н. П'єгге-Гро) між пареміями та безпосередньо текстом І. Корсака. Незважаючи на те, що прислів'я і приказки мають своє семантичне наповнення, вони не постають «чужими словами» в оповіді, а природньо доповнюють мовлення героїв, сприяють увиразненню персонажів, постають яскравими рисами поетики твору. Розвідка становить частину системного дослідження про інтертекстуальний простір роману «Перстень для Ганни Барвінок».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Владимірова В. Духовний світ родини Кулішів у романі Івана Корсака «Перстень Ганни Барвінок». *Українська мова і література в школі*. 2016. № 3. С. 18–21.
2. Галич О. А. Ганна Барвінок у біографічному просторі. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 14–21.
3. Клименко Н. Правила успішного спілкування, сформульовані у фразеологізмах української, російської та новогрецької мов. *Українська мова*. 2015. № 2. С. 49–66.
4. Корсак І. Перстень Ганни Барвінок. Корсак І. *Отаман Чайка*. Київ : Ярославів Вал, 2018. С. 152–328.
5. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська народна творчість: підручник. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.

6. Макушинська Г. П. Форми і засоби детермінації мудрості українського народу як феномена його пізнавального способу життя і духовної єдності. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Том V. С. 295–310. URL: <http://ndiu.org.ua/images/book/5.pdf>
7. Мелешко В., Кононенко С. «Перстень Ганни Барвінок» Івана Корсака як художньо-біографічний роман. *Рідний край*. 2017. № 2 (37). С. 96–100.
8. Мізінкіна О. О., Кара А. І. Фольклорний наратив у контексті роману «Щоденник Мавки» Дари Корній: до проблеми текст у тексті. *Молодий вчений*. 2020. № 11 (87). С. 102–106.
9. Мізінкіна О. О. Народний епос та ліро-епос як синтез історичного і художнього у романах Раїси Іванченко. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Філологічні науки. Черкаси: ЧНУ, 2012. № 40 (253). С. 58–63.
10. Мізінкіна О. О. Фольклорні жанри в художньому світі роману І. Корсака «Завойовник Європи». *Література в контексті культури*. Київ: Вид. дім Дм.Бураго, 2015. Вип. 26. С. 231–238.
11. Мізінкіна О. О. Фольклор у романі «Сіверяни» Дмитра Міщенка. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. № 3. С. 133–137.
12. Мізінкіна О., Рибак Г. Інтертекстеми народних пісень у романі «Анна Київська – королева Франції» В. Чемериса. *ЛОГОС: збірник наукових праць, Том 3: Педагогічні науки; Філологічні науки*. 2020. С. 131–134.
13. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: наукова монографія у 2 т. Том 2: Світогляд і творчість Пантелеймона Куліша. Київ: Український письменник, 2007. 462 с.
14. Поліщук В. Мозаїка буття Ганни Барвінок. *Корсак І. «Перстень Ганни Барвінок»*. Київ: Ярославів Вал, 2015. С. 239–243.
15. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк; Відп. ред. С. В. Мишанич. Київ: Наукова думка, 1989. 480 с.
16. Росовецький С. К. Тарас Шевченко і фольклор: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 415 с.
17. Слабошпицький М. Рятівниця Пантелеймона Куліша. *День*. 2015, 3 липня. № 115. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/ryativnycya-panteleymona-kulisha>
18. Словник фразеологізмів української мови / Укладачі В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 788 с.
19. Сохацька Є. Про «фірму» Марко Вовчок: До 170-річчя від дня народження Марії Олександрівни Вілінської (Маркович–Лобач–Жученко). *День*. 2004. № 73 (23 квітня). URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/pro-firmu-marko-vovchok-0>
20. Ткаченко В. І. «Забута тінь» Пантелеймона Куліша. *Філологічні науки*. Літературознавство. 2012. № 12. С. 146–150.
21. Токар Н. В. Жанрові модифікації історичного роману у творчості Івана Корсака (на прикладі романів «Завойовник Європи», «Перстень Ганни Барвінок», «Корона Юрія II»). *Література та культура Полісся*. 2018. Вип. 91. С.128–141.
22. Томчук Л. Ідеологічна парадигма творчості Ганни Барвінок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2010. Вип. 14. С. 171–175.

REFERENCES

1. Vladymyrova V. Dukhovnyi svit rodyny Kulishiv u romani Ivana Korsaka “Persten Hanny Barvinok” [The spiritual world of the Kulish family in Ivan Korsak’s novel “Hanna Barvinok’s Ring”]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 2016, Nr 3, pp. 18–21 [in Ukrainian].
2. Halych O. A. Hanna Barvinok u biohrafichnomu prostori [Anna Barvinok and her biography]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Filolohiia*, 2015, Nr 13, pp. 14–21 [in Ukrainian].
3. Klymenko N. Pravyla uspishnoho spilkuvannia, sformulovani u frazeolohizmakh ukrainskoi, rosiiskoi ta novohretskei mov [Rules of successful communication, formulated in the phraseological units of the Ukrainian, Russian and Modern Greek languages]. *Ukrainska mova*, 2015, Nr 2, pp. 49–66 [in Ukrainian].
4. Korsak I. Persten Hanny Barvinok [Hanna Barvinok’s Ring]. Korsak I. Otaman Chaika. Kyiv : Yaroslaviv Val, 2018, pp.152–328 [in Ukrainian].
5. Lanovyk M.B., Lanovyk Z.B. Ukrainska narodna tvorchist [Ukrainian folk art]. Kyiv : Znannia-Pres, 2006. 591 p. [in Ukrainian].
6. Makushynska H. P. Formy i zasoby determinatsii mudrosti ukrainskoho narodu yak fenomena yoho piznavalnoho sposobu zhyttia i dukhovnoi yednosti [Forms and means of determination of the heritage of the Ukrainian people as a phenomenon of their cognitive way of life and spiritual unity]. *Zbirnyk naukovykh prats Naukovo-doslidnoho instytutu ukrainoznavstva*, Nr V, pp. 295–310 [in Ukrainian]. URL: <http://ndiu.org.ua/images/book/5.pdf>
7. Meleshko V., Kononenko S. “Persten Hanny Barvinok” Ivana Korsaka yak khudozhno-biohrafichni roman [“Hanna Barvinok’s Ring” by Ivan Korsak as an artistic and biographical novel]. *Ridnyi kraj*, 2017, Nr 2 (37), pp.96–100 [in Ukrainian].
8. Mizinkina O. O., Kara A. I. Folklorni naratyv u konteksti romanu “Shchodennyk Mavky” Dary Kornii: do problemy tekst u teksti [Folk narrative in the context of the novel “Mavka’s Diary” by Dara Kornii: the problem of the text within the text] *Molodyi vchenyi*, 2020, Nr 11 (87), pp.102–106 [in Ukrainian].
9. Mizinkina O. O. Narodnyi epos ta liro-epos yak syntezy istorichnoho i khudozhnoho u romanakh Raisy Ivanchenko [Folk epic and lyrical epic as a synthesis of historical and artistic in the novels of Raisa Ivanchenko]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii: Filolohichni nauky*, Cherkasy: ChNU, 2012, Nr 40 (253), pp .58–63 [in Ukrainian].

10. Mizinkina O. O. Folklori zhanry v khudozhnomu sviti romanu I. Korsaka "Zavoioivnyk Yevropy" [Folklore genres in the artistic world of I. Korsak's novel "The Conqueror of Europe"]. *Literatura v konteksti kultury*. Kyiv : Vyd. dim Dm.Buraho, 2015, Nr 26, pp. 231–238 [in Ukrainian].
11. Mizinkina O. O. Folklor u romani "Siveriany" Dmytra Mishchenka [Folklore in the novel "Northerners" by Dmytro Mishchenko]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky*. Zaporizhzhia: ZNU, 2013, Nr 3, pp. 133–137 [in Ukrainian].
12. Mizinkina O., Rybak H. Intertekstemy narodnykh pisen u romani "Anna Kyivska – koroleva Frantsii" V. Chemerysa [Intertexts of folk songs in the novel "Anna of Kyiv – Queen of France" by V. Chemeris]. *ΛΟΗΟΣ*, 2020, Nr 3: Pedahohichni nauky; *Filolohichni nauky*, pp. 131–134 [in Ukrainian].
13. Nakhlik Ye. K. Panteleimon Kulish: Osobystist, pysmennyk, myslytel [Panteleimon Kulish: Personality, writer, philosopher]. Tom 2: Svitohliad i tvorchist Panteleimona Kulisha, Kyiv : Ukrainskyi pysmennyk, 2007, 462 p. [in Ukrainian].
14. Polishchuk V. Mozaika buttia Hanny Barvinok [The mosaic of Hanna Barvinok's existence]. Korsak I. "Hanna Barvinok's Ring", Kyiv : Yaroslaviv Val, 2015, pp. 239–243 [in Ukrainian].
15. Pryslivlia ta prykazky: Pryroda. Hospodarska diialnist liudyny [Proverbs and sayings: Nature. Human household activity] / Uporiad. M. M. Paziak ; Vidp. red. S. V. Myshanych. Kyiv: Naukova dumka, 1989, 480 p. [in Ukrainian].
16. Rosovetskyi S. K. Taras Shevchenko i folklor [Taras Shevchenko and folklore]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet", 2011, 415 p. [in Ukrainian].
17. Slaboshpytskyi M. Riativnytsia Panteleimona Kulisha [Savior of Panteleimon Kulish]. *Den*, 2015, Nr 115 (3 July). URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/ryativnytsia-panteleymona-kulisha> [in Ukrainian].
18. Slovnyk frazeolohizmiv ukrainskoi movy [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language] / Ukladachi V. M. Bilonozhenko ta in. Kyiv : Naukova dumka, 2003, 788 p. [in Ukrainian].
19. Sokhatska Ye. Pro "firmu" Marko Vovchok: Do 170-richchia vid dnia narodzhennia Marii Oleksandrivny Vilinskoi (Markovych–Lobach–Zhuchenko) [About the "firm" Marko Vovchok: To the 170th anniversary of the birth of Maria Oleksandrivna Vilinska (Markovych–Lobach–Zhuchenko)]. *Den*, 2004, Nr 73 (23 April). URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/pro-firmu-marko-vovchok-0> [in Ukrainian].
20. Tkachenko V. I. "Zabuta tin" Panteleimona Kulisha ["Forgotten Shadow" of Panteleimon Kulish]. *Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*, 2012, Nr 12, pp. 146–150 [in Ukrainian].
21. Tokar N. V. Zhanrovi modyfikatsii istorychnoho romanu u tvorchosti Ivana Korsaka (na prykladi romaniv "Zavoioivnyk Yevropy", "Persten Hanny Barvinok", "Korona Yurii II") [Genre modifications of the historical novel in the work of Ivan Korsak (on the example of the novels "The Conqueror of Europe", "The Ring of Anna Barvinok", "The Crown of Yuri II")]. *Literatura ta kultura Polissia*, 2018, Nr .91, pp.128–141 [in Ukrainian].
22. Tomchuk L. Ideolohichna paradyhma tvorchosti Hanny Barvinok [The ideological paradigm of Hanna Barvinok's works] *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Uzhhorod, 2010, Nr 14, pp. 171–175 [in Ukrainian].